FOLKLORE.

Samengesteld door:

C. Figaroa.
L. Kelly.
A. v.d. Linde.
M.Maduro.
J. Nava.
M. Odubor.
F. Rofunjol.
J. Wever.
G. da Silva.

FOLKLORE.

Folklore betekent kennis, kunde, die ontstaat bij een volk en die wordt b evorderd en die van generatie tot generatie wordt overgeleverd.
Folklore betekent kennis en rijkdom van volkeren die bestudeerd worden door Antropologen. Deze is in werkelijkheid een Engels woord, dat wij overgenomen hebben en gebruiken gedurende verschillende eeuwen in verschillende talen.
In het Neologisme betekent Folklore; overleveringen en gewoontes van een land.
In het Papiaments betekent Folklore:
"Sabiduría di un pueblo, cu nunca a ser scirbí, sino tumá directamente for di boca di pueblo, den su forma auténtico."
In onze Antilliaanse samenleving wordt de Folklore haast genegeerd, men denkt dat het komt doordat er weinig achting bestaat voor de dingen van ons eigen cultuur.

Indeling.

- Van de wieg tot het graf.
- Voor en na het huwelijk.
- Bijgeloof.
- Geneeskunde.
- Fantastische Wezens.
- Gezegden, Spreekwoorden en Brief.
- Muziek en Liederen.
- Huiselijke Folklore.
- Kleren en toebehoren.

Van de wieg tot het graf.

In dit onderdeel willen we de gegevens vastleggen over de gewoonten en gebruiken van het volk vroeger. Het volk kreeg deze gebruiken overgeleverd van hun voorouders en maken ze zich eigen. Ook ziet men bij verschillende onderdelen van dit onderwerp het geloof van het volk in bovennatuurlijke wezens. Dus eigenlijk kan men het geloof niet als iets aparts nemen maar het hoort bij de gebruiken en vooral bij die van : zwangerschap, geboorte, groei van het kind, huwelijk en dood. We zullen deze onderdelen allemaal apart beschrijven om een duidelijker beeld te krijgen van het folklore.

Zwangerschap:

Tijdens de zwangerschap moet de vrouw zich heel goed verzorgen. Ze moet met de vroedvrouw (frumun) in contact blijven om alles normaal te laten verlopen bij de geboorte. De vroedvrouw bezoekt de aanstaande moeder geregeld om haar bij te staan met haar raadgevingen.
In deze periode moet de moeder heel voorzichtig zijn met wat zij doet.
Men had verschillende gedachten hierover, die men bijgeloof kan noemen.

Enkele van deze gedachten zijn:

- Als de vrouw tijdens haar zwangerschap met vis werkt en de kop opensnijdt, kan haar kind met een open hoofd (schedel) geboren worden en gaat dan dood.
- Bij het slachten van een schaap (of varken) mag de aanstaande moeder geen "sanger drenta" maken, anders kan het kind met de navelstreng rond de nek geboren worden.
- Als de aanstaande moeder iets heel mooi vindt en op haar buik krabt, kan haar kind met een vlek geboren worden.
- Moeder kan geen lelijke voorwerp of een gebrekkige persoon blijven gadeslaan anders kan het kind ook zo geboren worden.
- Als de aanstaande moeder een wens onvervuld laat (wat betreft eten) kan het kind met een open mond geboren worden.

Bevalling:

Alles dat nodig is tijdens de bevalling is gereedgemaakt en staat op het grote moment te wachten. Deze spullen waren o.a.: kerosinelamp; kaarsen; wastafel; teil; grote kom, lampetkan; kleren.
Is de bevalling nabij dan gaat de aanstaande moeder vader de vroedvrouw halen, intussen blijft een buurvrouw bij de aanstaande moeder.
De vroedvrouw zorgt dat alle ramen goed gesloten zijn, zodat de moeder geen vat. Door het geklaag van de moeder kan de vroedvrouw de situatiez zien.
De moeder zelf heeft veel vertrouwen in de vroedvrouw. Dan is de grote ogenblik aangeboden en spoedig is er een nieuwe burger ter wereld gekomen.
De vroedvrouw baadt het kind en legt het naast de moeder. De vroedvrouw gaat de navelstreng en andere spullen buiten het huis begraven. Zij waarschuwt de vader ook om de moeder wat rust te gunnen in de komende tijd. De moeder wordt goed verzorgd; haar haar wordt goed vastgebonden en niet gewassen worden; zij mag geen parfum gebruiken; zij mag niet in de wind gaan; zij moet met warm water baden; In ieder oor stopt zij watjes om geen kou te vatten; zij mag allen soep eten en koffie drinken, anders bederft men het moedermelk.
Voor deze verzorging zorgt de voedvrouw samen met de familie van de moeder (meestal de grootmoeder van het kind). De vroedvrouw wordt niet met geld betaald maar met o.a: gemalen mais, pandushi, boyo (soort taart), fruit of groente van de tuin. OOk zorgt de vroedvrouw om de naam van het kind te gaan opgeven bij de burgelijke stand. De vroedvrouw blijft gedurende de eerste zes weken het huis bezoeken. Na de 6 weken mag de moeder buiten gaan maar goed gekleed om geen kou te vatten.
Bijgeloof bij de bevalling:

- Vroedvrouw gaat na aankomst in het huis even rusten. Volgens haar is niet goed met een warm lichaam in de kraamkamer te gaan, het stoort de bevalling.
- Kind is gelukskind als het geboren wordt in een "zak" (sacu). Later kan het kind geesten zien.
- De "sacu" wordt door de vader aan scheepskapiteinen verkocht om geluk op zee te brengen.
- De vroedvrouw spreekt een wens over het kind nl: Nos pober a pasa trabao, pero Dios lo percurá pa boso no conosé miserya".
- Als de moeder pijn heeft mag niemand in de kamer komen, want je hebt een zware

voet (pia pisá) en je stoort haar om een vlugge bevalling te hebben.
- Een andere verwachtende vrouw mag haar niet bezoeken, want dan gaat de pasgeborene dood en de te geboren kind krijgt een lang leven.
- Als een vrouw ongesteld is kan zij de pasgeborene "ojada" (boze oog) geven. Daarom moet ze een stuk van haar kleren aan de voet of arm van het kind binden totdat zij weg is gegaan.

Groei van het kind:

Na de geboorte is het kind aan vele gevaren blootgesteld, daarom moet men ervoor zorgendat het kind vlug (liefst 8 dagen na de geboorte) gedoopt wordt.
Men zoekt een meter en een peter. Deze moeten goede katholieken zijn en goed vasten. Om naar de kerk te gaan bracht een "jaja" (meestal grootmoeder) het kind helemaal in kleren gewikkeld naar de kerk samen met de meter en de peter. Deze meter en peter moeten de credo (geloofsbelijdenis) goed bidden op het hoofd van het kind want anders is het slecht voor het kind. Na de plechtigheid in de kerk gaan de meter en de peter naar huis van de ouders. Als de ouders welgesteld zijn, kunnen de peter en meter de hele dag blijven.

Voeding van het kind:

Het kind wordt tot en met anderhalf jaar aan de moederborst gevoed. Als het kind klein is krijgt het ieder 4 uur de borst. Na anderhalf begint het kind uit de fles te drinken. Hij krijgt dan melk en pap tot en met zijn derde jaar. Hierna begint hij aardappelpurée, kippesoep enz. te eten.
Men zegt dat het niet goed is het kind borstvoeding te geven als de moeder vermoeid is of als zij zojuist kleren heeft gestreken.

Geloof bij het opgroeiende kind:

Als het kind knap is moet men heel voorzichtig ermee zijn. Men moest het beschermen tegen boze ogen (ojada).
Deze ojada-symtomen waren b.v. koorts, overgeven, futloos, enz. Dus het kind heeft "kibrantó" (gevolg van boze oog) gekregen van één of ander persoon. Als men weet wie het gegeven heeft gaat men deze persoon om een lint van zijn ondergoed vragen. Dit kan rond de enkel van het kind binden of men kookt het en laat het kind het water opdrinken. OOk kan men het kind wikkelen in de onderhemd of onderrok van de persoon.
Een paar voorbehoedsmiddelen om de ojada te voorkomen zijn:
- yabi plata (zilveren sleuteltje), als het kind met een blauw ader op de neus geboren is laat men het een zilveren sleuteltje dragen.
- boontchi cora, aan de hand laat men het kind dit dragen, valt het "boontchi" uit de gouden band weg dan is dit een slecht teken (ojada).
- "cruz di blauws ; onder de voet of op de hoofdkruin van het kind.
- "Jerba buena"; men laat dit koken en men geeft het kind dit te drinken zodat geen boze geesten het iets kan doen.
- Man preto; om het kind geluk te geven.
- Contra; dit is een klein zakje met een veiligheidsspeld vast aan de luier Alleen de welgestelde mensen lieten een "contra" maken.

Als het kind nu eenmaal "ojada heeft opgelopen laat men een cUrioso halen, deze berookt het kind om de boze ogen (geesten) uit te drijven. Dit geloof (in de boze oog) was zo sterk dat de ouders bij de minste ziektesymptoon bij het kind dacht aan de "ojada".

Ziekte en dood:

Bij een ziekte vergezelt alle buren de zieke. Als de ziekte erger wordt komt een familielid met hem bidden. Als de zieke gestorven is blijft men de nachtwake houden. Men zingt liedjes, drinkt koffie,rum enz. Dit blijven in het huis van de dode noemt men de "veloria".

Begrafenis:

Men zet de doodkist midden in het huis. Men betaalt vrouwen om te komen huilen, klagen enz.. Men had ook veel bijgeloof bij de dood zoals:

- Men moet de lieveling van de dode meten en deze in de kist leggen.
- borstspeld in de kist zetten
- haarlok knippen van de lieveling en in de kist zetten.

Men ging in de begrafenisstoet naar de kerk en daarna naar de begrafenisplaats. De vrouwelijke familieleden van de doden mogen niet mee met de begrafenisstoet. Deze blijven thuis om het huis te vegen. om de geest uit het huis te drijven.

Na de dood:

Na de begrafenis steekt men 8 dagenlang kaarsen aan, want de geest is nog bij de familieleden. Men betaalt iemand (een vrouw) om deze dagen iedere nacht te bidden. Men maakt een soort altaar, waaraan de bidster moet zitten.

De altaar is als volgt klaargemaakt:

- witte laken, die de tafel helemaal bedekt.
- een kerkboek.

een rozenkrans.

- kaarsen.

Men was van mening dat de geest onder de tafel verhuisde. Dus iedere avond komen de familieleden samen om te bidden voor de dode. De actste dag (laatste) De achtste dag is de voornaamste. Men versiert de kaarsen met zwart lint en steekt de kaarsen aan. Telkens moet de bidster de lint omlaag halen zodat het niet verbrandt. (Als dit gebeurt gaat een familielid doodt.)
Nadat men klaar is met bidden moeten ode familieleden de kaarsen uitdoven. De bidster breekt de altaar af. Zij gaat met de laken buitenshuis en klopt dit uit, zodat de geest weggaat. Dit proces heet "jucan". Nu is alles voorbij, men gaat nog een beetje schreien en daarna drinken en blijft nog lang "moppen tappen".

Voor en na het huwelijk.

De ouders van vroeger waren wat betreft de omgang tussen jongens en meisjes erg streng. Er kom niet zomaar iets tussen hen tweeën ontstaan buiten het weten van de ouders. Het was zo dat meisjes meer gebonden waren aan huis onder het wakende oog van de ouders of tantes. Gingen ze ergens naar toe zonder dat hun ouders het wisten dan konden ze zeker zijn dat deze het te weten zouden komen. De enige keren dat een meisje en een jongen elkaar konden ontmoeten waren op de weg naar de kerk. Het was ook daar waar hun toekomstige echtgenoten ontmoetten. Van hun eerste blik tot na hun huwelijk, dit alles gaat volgens bepaalde regels.

- Ontmoeting tussen de jongen en het meisje.
- Bezoek bij het meisje thuis.
- Verloving voor het huwelijk.
- Het huwelijksdag.
- Na het huwelijk.
- Na het huwelijk
- Huwelijksjubileum.

De ontmoeting tussen de jongen en het meisje:

De twee jonge mensen komen elkaar tegen op de weg naar de kerk, ze vinden elkaar leuk maar mogen geen woord met elkaar wisselen. De jongen die vrijer was dan het meisje moet hen nl. helpen bij de verovering van het meisje. De vriendin moet het meisje laten weten dat de jongen een oogje heeft op haar. De volgende keer gaat het meisje expres naar de kerk om de jongen te zien en omgekeerd. Jammer genoeg kunn en zij nog nit met elkaar praten en de jongen blijft meters achter haar lopen. Het voornaamste is dus dat hij in haar buurt blijft.
Er was vroeger geen cologne voor mannen en de jongen die toch indruk op het meisje wil maken, zette "jerba di hole" een soort plant, achter zijn oor. Hij loopt het meisje voorbij zodat zij de lekkere reuk kan inademen.
De vriendin zorgt dat zij in contact blijven. Als het zo enige tijd duurt dan toont de jongens tekens dat hij bij haar thhis wil gaan. Maar dat gaat niet zo makelijk, om bij haar thuis te komen gaat hij als volgt te werk.
Een tante of een kennis die heel mooi kan schrijven moet voor hem een brief opstellen, gericht aan de ouders van het meisje. Wanneer deze het brief ontvangen weten ze ongeveer welke dochter bedoeld wordt. Een andere dochter mag de brief oplezen terwijl de bewuste dochter di niet eens kan aanraken. Er wordt aan de hele familie gevraagd of ze tegen de verliefde jongeman zijn, ook maakt men navraag naar het leveswijze van de verliefde jongeman. Als dan alles positief uitkomt wordt dan aan het meisje gevraagd of zij de jongen wil of niet. De jongen krijgt een bericht van de ouders dat hij welkom is maar eerst moeten zijn ouders een bezoek brengen en dan komt hij pas.

Bezoek bij het meisje thuis.

De jongen kan eidelijk het meisje bezoeken en bij deze gelegenheid brengt een soms een watermeloen mee als geschenk. Als hij zich heeft voorgesteld dat hij de hele avond met het meisje allen mag zijn, dan komt hij er bedrogen uit. Hij krijgt niet eens een plaats naast het meisje. Zij zit naast de moeder en hij naast de vader en de moeder in. Er wordt besproken welke dag van de week hij kan komen en hij moet zich aan deze ene dag van de week houden. Het is te

begrijpen dat er bij deze jonge mensen niet veel valt te vrijen daar men bewaakt wordt door verschillende wachters. Af en toe als de ouders weg moesten kunnen ze eventjes de handjes vasthouden en verder niets. Ook is er geen sprake van in een donkere veranda zitten, men zit met de anderen en men praat mee over koetjes en kalfjes. Als de ouders erg toegeeflijk zijn mogen ze aparte stoelen naast elkaar zitten, maar ook dat was niet veel. Vroeger gaf men alle sterren een naam. En ook voor deze gelegenheid was er een bepaalde ster nl. "strea di vrij".
De jongen mag op die dag bij het meisje blijven zitten tot wanneer de ster weg is. Als het wat laat wordt, wordt er steeds naar de hemel gekeken door de ouders en dan zegt men dat de ster nog is, de jongen mag nog wat blijven Maar zegt de vader tegen de moeder dat de ster weg is, dan is het een seintje voor de jongen dat hij weg moet. Andere keren als de vader er niet is moet de moeder opblijven al valt zij om van de slaap.
Gedurende deze tijd kunnnen deze jonge mensen niet alleen uitgaan er moet steeds iemand van de familie mee. Zelfs naar de kerk gaan ze niet alleen ze moeten altijd meetronen met de ouders.

Verloving en voorbereiding voor het huwelijk.

Als de jongen en het meisje met elkaar eens zijn geworden mogen ze zich verloven. Niet bij alle mensen gaat het echt verloven, bij anderen wordt alleen het datum van het huwelijk opgesteld. Willen de jonge mensen zich verloven dan geven ze elkaar van te voren een zakdoek geborduurd met drie punten. Bij de verloving worden de ringen op deze zakdoeken gelegd en ze moeten het aan elkaar geven. Het verlies van zo'n zakdoek betekent het grootste ruzie tussen hun tweeën. Gaan de verloofden uit elkaar dan gaan worden zowel zakdoeken als ringen teruggeven.
Bij de verloving wordt koekoei gedronken en de jongen deelt de datum van hun trouwdag. In de verlovingstijd mag het meisje niet naar een feest zonder de toestemming van de jongen. Alleen hij mag zeggen wat zij moet doen.
De voorbereiding voor de grote dag is gekomen, het meisje begint aan haar uitzet te werken. Er wordt gekocht, genaald enz.. Ook zoekt ze haar peter en meter, haar hofdames uit en bespreken samen wat ze zullen aantrekken op het bruiloft. Ook worden er van tevoren ezels besproken die de stoet naar de kerk moet brengen en muzikanten die voor voor goeie muziek moeten zorgen.
Oj Om alle familie op de hoogte te stellen van hun voorgenomen huwelijk gaan ze persoonlijk bij iedef aan huis, er waren geen uitnodigingskaartjes.
Verder krijgt het meisje alle raadgevingen van de tantes.

Het huwelijksdag.

Op het vastgestelde datum gaat het meisje bij haar naaister en daar moet ze zich aankleden. Ze gaat in het wit met een lange witte bruidsluier en in haar handen houdt ze een boeket witte bloemen. Wit is namelijk de kleur van onreinheid.
De jongen heeft zijn pak al een half jaar klaar en kleedt zich thuis aan zonder de hulp van anderen. Als hij klaar loopt hij naar het huis van

het meisje en wacht daar op haar. Iedereen is dan blij want het komt weleens voor dat de jongen op het laatste moment beter vond om niet te komen. Hierna gaan ze allebei op een ezel met een dubbele zadel naar de kerk gevolgd door de peter en de meter en de hofdames.
De muzikanten die van te voren gevraagd zijn, gaan voorop en begeleidden het paar onder de melodie van "Despierta Amante " op weg naar de kerk. Het bestond uit viool, trommel, wiri, en triangel.
Na de ceremonies gaat het jonge paar de kerk uit en dan klinkt het lied "riba olanan di bida" , wat nog steeds gezongen wordt. De ezel met dubbele zadel staat al klaar en men keert terug naar huis. Wanneer ze het huis van het meisje genaderd zijn maakt men de ezels aan het schreeuwen zodat degenen die thuis zijn weten dat zij eraan komen. Thuis vinden er nog meer plechtigheden plaats dan in de kerk; het paar moet op een geborduurde kussen knielen om de zegen te ontvangen van de ouders, grootmoeder, peter en meter. Op een bruiloft worden er gg geen grote feesten gevierd want men had er geen geld voor, er wordt wel gegeten en gedanst maar toch was het geen groot feest.
Het jonge paar mogen op een mooi gemaakte kroon plaatsnemen. Deze bestaat uit 2 van de beste stoelen versierd met wit crèpe-papier, het is opgesteld op een plank dat men bedekt heeft met bloemen. Aan weerszijden van de troon plaats men een bak met groene planten, meestal lelie.
Het echtpaar gaat zitten en er wordt een brindis ter ere van hun tweeën opgediend. Daarna mag iemand een redevoering houden, hij vertelt dan een schip opzee waarop twee mensen zitten. Een man staat achter het roer, hij moet zorgen dat het schip met de vrouw erop heelhuids het geluk kan bereiken zonder zeeziek te worden. Na het beetje gehui van een paar dames die niet op het gelukschip konden varen begint het eet- en drinkpartij.
Hierbij worden de muzikanten heel goed behandeld, zij zijn de enige mensen die aan tafel mogen zitten met het paar, peter en meter. Indien er gedanst wordt dan is de eerste dans voor het echtpaar en dan gaan ze stilletjes weg.

Na het huwelijk:
Het was de gewoonte dat een tante meegaat om de kerosine-lamp aan te maken maar een enkele keer wordt ze teruggestuurd, zij kunnen het zelf wel!
Het jonge paar gaat soms in een eigen huis wonen en zelfs daar heeft het bruidje niets te zeggen. De tantes regelen weer alles op hun manier en naar hun smaak. Voor het huwelijk weet ze niet wqt er wel en wat er niet is in het huis. Want het is niet goed om het huis binnen te gaan voor ze getrouwd zijn. Indien het wel wordt gedaan dan zal het huwelijk mislukken.

Huwelijksjubileum -Anniversario di boda.

Vroeger hadden de mensen de gewoonte om elk jaar van het huwelijk een zinnebeeldige naam te geven.

Eerste - papier.
Tweede - katoen.
3 - leer.
4 - boek.
5 - hout.
6 - iron-sugar and candy.
7 - copper and wooden.
8 - bronze and rubber.
9 - pottery - klei.
10 - tin and alluminium.
11 - staal.
12 - zijden an linnen.
13 - kant.
14 - ivoor.
15 - kristal.

20 - porselein.
25 - zilver.
30 - parel.
35 - koraal.
40 - robijn.
45 - saffier.
50 - goud.
55 - smaragd.
75 - diamant.

Bijgeloof:

No ta bon pa:
Ora ta strená, pa para den porta di kas.
Laga cas ful scur anochi.
Fia bo basora na otro hende.
Usa e mesum basora pa bari cas i bari pafó.
Koi cen pretu abow.
Laga bo pañanan kolgá na cabuya den serena (especialmente ropa interior).
Fia hende loke bo ta usa personalmente.
Bari cas anochi.
Konta storia anochi.
Sinta den porta anochi.
Camna pia abow.
Pone bo mes portret den sala.
Lanta un hede ku ta na soño.
Un señora ku ta na estado drumi banda di su casá.
B ari oura dialuna mainta.
Bari cas ora un hende caba di sali.

Kose of borda ariba diabierna santo.
Korta cabei ora un dama tin menstruashon.
Sigi corre un pushi preto pas abo dilanti.
Bolbe kas una bez ku bo a sali caba.
Ora hende sali foi bo cas pa bo tira salu su tras.
Gasta placa djaluna of diamars.
Laga salu, azeta of aroz plama of bashá den cas.
Aseptá cuminda prepará foi otro hende.
Fia ariba dia di Aña Nobo, ni azeta , ni blet i ni suku.
Prest Presta konoflok na otro hende.
Bin sigi bebe e mesun bebida, ora ku ya bo lanta pa bai kaba.
Regala hende cos ku bo tin wardá pa bo mesun uso.
Mata chuchubi ni pushi.
Ora bruid ta saliendo, ku un yuwana jega dilanti kas.
Santaneo jegan na bo kas.
Trapa ariba santanero ku bo hilchi pia.
Traha un porta banda di pabow, ora ta renoba un kas.
Kambia fecha di nacemento.
Drenta kas mesora mester laga un korriente di aire pasa un rato.
Pone kartera ku ta kontené placa na swelo.
Sinta ariba stool cayente ora otro hen e a kaba di lanta.
Pasa banda di santana un or di mardugaá.
Bende bo kama na otro hende (pa pareha).
Laba cabez atardi.
duna jonkuman lenso.
duna un dama kolonja.
Warda sapatu den baul.
Pone kwarda ku kara pa muraya.
Kore ront di un persona.
Peña beby ku peña di hende grandi.
Laga baby wak den spiel.
Usa artikulonan kibra den cas.
Ora un hende pidi bo pa tira su rowband pe den graf , bo asepta.
Hunga karta anochi.
Hunga domino den sala di cas.
Planta fransebloem rond di cas.
Pone basora banda pafo di cas.
Pone sapatu, slof of pargati boka abow.
Basha kachi-kachi di koffie serka di cas.
Bishita hende dialuna.
Habri parasol den cas.
Drumi ariba mesa.
Kumpra biyechi, gana i bolbe kumpra otro. ku e mesun plaka.
Trapa riba rabo di pushi.
Un señora na estado skama pisca.
Un señora na estado, desea algo.

Ta bon pa:

Bira slopi, laken o yapon pa robes, ora bo no por drùmi.
Kushiná i come boonchi corà aña nobo (sen henter aña).
Ora luna ta yen, pa korta cabei.
Ora luna ta nobo, pa pasa plaka di un man pa otro.
Move muchlanan pa ora ta bari kas (hasi limpi).
Krusa lama ora kaskabél pikabo.
Ora bo bai lama, tira sèn den awa prome bo drenta.
Kome boonchi korá tur dialuna.
Bo tin aloë na bo kas.
Bo tin yerba di hole i mata di lamoenchi na kas.
Bo tin un mata di sawko plantá na bo kas. (rubberboom).
Kamna ku konflok den kartera.
Hinka yerba di hole den kabei, ora e ta doló of na kabey di reys, of ora bo no por drumi, hinka yerba di hole bòw kusinchi.
Sende lus na bo kas, dialuna promé ku 6'or p.m.
Tin un mata berde den kas.
Un parcha resyen kasá, kushina boonchi korá un dia despues di nan kasamento. (vuurproef).

Geneeskunde:

De geschiedenis van planten die als medicijn gebruikt werden vindt zijn oorsprong bij de Indianen (De oerbewoners van Aruba).
In het boek "Curiana" kunnen we enkele gegevens omtrent dit onderwerp vinden.
In het jaar 1542 toen keizer Carlos V enige dokters wou sturen naar de Nieuwe Wereld, weigerde Cortés deze aanbod. Cortés zei dat dit niet nodig was daar er in het land zelf dokters waren, de zgn. "Piaches".
Tijdens een gevecht liep Cortés verwondingen op en hij werd door een "Piache" genezen. Piache was de indiaanse naam voor "curioso" die de mensen genas door gebruik te maken van planten of andere middelen.
Ze genezen niet alleen lichamelijke ziektes maar ook mensen die geestelijk ziek waren. De indianen vertrouwden hun "Piaches" erg veel, dit vertrouwen was zo groot dat zelfs ziekten die veroorzaakt werden door emotionele aandoeningen zoals maagzweer, genezen konden worden.
De Indianen die aleen met planten werkten heten "Machi's". De "Machi's" waren expert op het gebied van geneeskundige planten. Ze kenden ong. 200 planten die geneeskrachten bezaten. 1)

Genezingspractijken

Zoals het bij alle primitieven het geval was, was de sjamaan ook veelal de geneesheer. Het is natuurlijk heel moeilijk dit uit te maken, of dit genezen nu een bezweringspractijk was, dan wel, dat de sjamaan de goden smeekte en dan maar afwachtte.

---

1)"Curiana"

In Nüeva Segovia, waarvan de meeste berichten stammen, gaf de sjamaan aan de boze geest dezelfde titel als aan de Spanjaarden nl. Capu en hij riep deze boze als goede geesten aan bij zijn genezingen. OOk moest de zieke patient meestal gaan vasten en in erge gevallen moest de hele familie daaraan meedoen. De man verwierp vanzelfspreken in accute gevallen toch wel een zekere vaardigheid en die omkleedde hij met ed ceremoniën om het geheime karakter te bewaren. Ook was de sl sjamaan natuurlijk kruidenkenner en evenals dit bij de landsbevolking nu in zeker mate nog het geval is, speelden kruidendranken een rol. Aan de overwal, waar in 1953 op het schiereiland Goajira nog een volkje van 18.ooo ongeciviliseerden indianen woont, bestaat deze sjamaan nog.
Zoals bij alle Tupi-Guarani volken heet hij piache en hoewel de oude respectabele en gevreesde status van deze piache sterk in betekenis is verminderd ver vuld hij nog steeds de augursrol. Nog immer voorspelt hij uit de richting van de rook, die bij de piache echter niet door rook verkregen, doch door het aansteken van een bosje hout. 2)

Op Aruba zijn np nog steeds enkele experts die de geneeskracht van planten kennen. Jammer genoeg wordt hun groep met de dag kleiner. Enkele zeer beroemden zijn o.a. Solognier en Mamona.
Veel Arubanen kennen wel één of meer planten die de geneeskracht bezitten.
Dit gaat van generatie tot generatie over.

"2) "Aruba zoals het was en zoals het werd", Dr. J. Hartog.

Pa tosamento;

Yerba sero
Malogi
Terbonki
Tamarijn
Foyo di tamarijn
Mesklá un botter di honing ku 1 mushi di rom blanco.
Walishali (pn pone algun foyo hel herbe i bebe awa).
Laba blachi di aloëku 7 awa, saka e blanko.
Buska kalbas hecho traha su kandela i pone e kalbas horna. Ora e ta freuw, ta mulé, luego ta pone kalbas herbe hunto ku e blanco di aloë, tambe ta pone yerba mas aden, manera yerba sero, tanchi, yerba kokolodó. Herbenan, kushina den stropi ku su aloë. Duna michanan bebe.
Yerba di sero. Pone herbe, bati 1 dor di webo bon bati, basha e yerba di sero, kayente den e webo báti i bo ta bebe.
1 kana (1 1/2 lb.)
1 pinchi
1/2 pinchi
1 mushi
1 joshi.

Pa hende ku ta sinti suku

Magdalena blanko. Bo ta ranka e mata ku su reys i bo ta herbe. E ta maha marga, pero e ta bon.

Pa hende ku ta sinti galblaas

Usa yerba sal.

Pa barika malo

E yerba bai y no volverá.
Seyda.
Herbe walishali berde.
Tambe koko, saka e lechi di koko blanko i duna e mucha bebe. Despues mula e koko i saka e azeta fresco i duna e muchanan bebe na kuchara chikito.

Pa esnan ku ta sinti stoma

Herbe yerba di sangura.
Herbe walishali ora foyo tahel.
Tambe malogia, wakamayo, tanchi blanko, yerba di lagadishi, tebenki.

Pulmonia

1. Maishi di rabo mulá grof.

Ta herbe e maishi i trahé na papa. Despues ta poné den un pida panja (preferibel panja di hende homber) i ta pone riba e mucha.
2. Azeta dushi.
Keynta e azeta. Hasé ku siboyo blanco i pone notmuskat aden. Ta trahé na un papa moskos ku un pleister. Nunc Nunca baña un mucha ora ku e tin pulmonia.

Doló di garganta

1 aloé
2 foyo di krus
3 basora pretu
4 seyda.
Seyda ta ser usá spesialmente p.. gorgel. Ta herbe e azeta di seyda i tambe su reys. Cu e awa cu ta ser producí, ta gorgel varios dia.

Doló di orina

1. Flor di aloë.
Ta pone cinco flor di 7 pipita di ruku. Ta pone e 5 flornan herbe den 1/2 pinchi di awa, i ta laga esaki herbe. Ta menos ku un mushi. Despues ta dop ku katoena den dje i ta hala e mucha . Esaki ta haci cu e ta oriná ku fasilidat at. atrobe.
2. Foyo di promente.
Ta usa foyo di promente pa muchanan grandi i tambe pa hende grandi. Ta usa 5 foyo di promente i tambe 5 topi di patia (ramà o foyo bibo). Ta herbe tur cos hunto i ta duna e persona bebe.

Pa herida

Kokorobano. Nan ta herbe, bebe e awa i e foyo nan ta seke den un e weya di hero. Nan ta mule i traha na polvo. I ku e polvo ey nan ta hunt a e herida (e ta pika i pero e ta kura.)
Kokorobano ta bon pa hende ku ta sinti band.

Pa ronkio den pecho

Ub Un siboyo grandi, buska mas o menos 1 mushi di azeta dushi i pone nan hasa den wea. Ora ku e siboyo bira cora, nan ta saka e siboyo só y nan ta laga e azeta den weya. Nan ta duna e mucha ku ta sinti e ronkia 2 cuchara pa dia. i ora ku solo ta serka di drenta, nan ta hunta e mucha su pecho kune. Nan ta kose siboyo den panja, keynta na candela i nan ta pone riba e mucha su pecho tur atardi.

Pa pulmonia

Mula maishi grof i herbe. E papa di maishi grof ta pone den pida panja (prefiribel di hende homber) i pone riba e mucha .

Pa sera mento di pecho of hopi tosamento.

Laba blachi di aloë, saka e blanko, labe ku 7 awa, despues buska kalbas hechu, traha candela y horna e kalbas. Ora ku e ta frieuw, ta mulé. Luego ta pone e kalbas herbe hunto ku e blanko di aloë. Tambe ku algun otro yerba mas manera: yerbi sero, tanchi, yerba kokolodé. Herbe nan den stropi ku su aloë i duna muchanan bebe.

Pa dolor di cabez

Aloë: koi aloë habri e blachi i saka tur e blanku ku tin aden, esta e cuminda, labé 4 of 5 awa, esey ta kita tur su babon. Despues e ta hinké den dos pida panja y maré tras di bo cabez.

Poko awa frieuw, basha binager aden, muha un pida panja y bo ta mara bo cabez ku ne.

Tambe balnki webo. Bo ta saka e dor y bo ta basha e blanko den skoter. Bo ta plame un tiki foi otro i bo ta bashé den un panja i bo ta maré tras di bo cabez.

Pa golpi

Ora di un golpi, i e bira blauw, bo ta koi un pida aloë, pone na kandela, mat e frieuw aki aya, habrié, pone tiki salu ariba e golpi.

Pa dolor di wowo

Slice un batata grandi (of dos chikito) bo ta tapé tur rond di bo wowo y maré rond di bo wowo.

Ora machika bo dede

Meskos bo ta haci ora machika bo dede of ora sumpiña o algo otro hinka bo dede y e no kier sali, bo ta keynta e aloë.

Pa saka sumpiña tambe nan ta saka usa e mes baba di e kadushi. Walishali machika tambe ta saka sumpiña.

Pa sakamento

Usa kaniblom.

Reys di wanglo, pele, kita su berde, labe y pone trek den un glas ku awa frieuw I ora e awa bira hel, ta duna e mucha bebe. Herbe malogia. Rabo di kabay.

Pa boka malo (sprooit)

Mula kalbas di mondi. E mester ta berde si, e ta hole saka, tur su simia y e ta mule, ku esey e ta pasa den boka di muchanan.

Pa keyntura

Yerbi sero; malogia; tebenki; tamarijn; bruska; meskl´ poco rom blanco ku azeta di koko i hunta hende ku keyntura. Yerba di sngura (palorgmo) skobiyo. Herbe bashó den tobo y baña e muchanan ku ne.

Wakamaya

Tanchi blanko

Yerba di lagadishi

Rabo di kabay.

Fantastische Wezens.

Geestesverschijnselen

Bola di fuego

mula pata blanco

duivel achter op een ezel

homoi

voorbode

apen

mensen zonder hoofd

leguaan gelijkend een lam

Men vertelde vroeger dat ze vroeger geesten zagen en hoorden. Zoals vuurballen, onbekende lichten, het rommelen van ketting op de grond.
Dit alles zei men waren de geesten om van alle dingen die later zullen komen zoals: electrische licht, auto's, vliegtuigen enz.

Van de bola di fuego vertelde men dat het vrouwen waren die abortus hadden gepleegd en die geen rust kunnen vinden.

Voorbode zag men wanneer er iets nieuws gebouwd werd. Het komt als een zwarte vlinder, b.v.

Homoi zegt men wordt gezien als een paardberijder gaat sterven. Men ziet dan een ezel zich doodrennen, de homoi zit op zijn. Ook fluit de homoi de hele tijd.

Een oude man vertelde dat hij een avond heel laat naar huis ging en dat hij in de verte een lam tussen de struiken zag. Toen hij wat dichterbij kwam zag hij dat het hoofd van een leguaan was. Hij was niet bang uitgevallen en ging meteen onderzoeken maar het verdwenen. Verklaren kon hij het niet maar hij zwoer hij het niet zwoer dat het waar was.

Spreekwoorden en brieven uit de oude Arubaanse cultuur.

Spreekwoorden

Sommige van deze spreekwoorden worden nog steeds gebruikt.

Hende n' por bula cu al'i manteca .

Barica n'sa yam danki.

Men moet de tering naar de nering zetten.

Dia di alegria ta bispu di tristeza.

Waar blijdschap in huis is, staat rouw voor de deur.
E ta bende su alma ku satanas (diabel).
Hij is tot alles in staat.
Amor di mucha ta awa den macutu.
Kinderliefde is onbestendig.
Tur Cos a para na aros y coco.
Alle plannen vielen in duigen.
Bahi anto tristu.
Zo kaal als een luis. (schertsend antwoord op de vraag:Hoe gaat het?
Bende bo keshi: iemand verraden, uit de school klappen, overbabbelen.
Hacidó di bon ta haya skop di atrsa atras.
Stank voor dank krijgen.
Bruha tera
Verwarring stichten, de zaak verergeren.
Hopi candela.
Vuur en vlam spuwen.
E ta manera un carné.
Hij is onder een hoedje te vangen.
El a bolter cashaca.
Hij tot de andere partij overgelopen.
Corta un hende su palabra.
Iemand in de rede vallen.
Cos mester pasabo pa bo sa.
Door schade en schande wordt men wijs.
El a keda Cristu.
Hij is de zondebok.
Traha dam, warda awa.
Een appeltje voor de dorst bewaren.
Cu forsa di brasa.
Door hard werken.
E ta den su gloria.
Hij is in de wolken.
Nan a baha su skama p'e.
Ze hebben hem klein gekregen.
Hopi skuma, poco chuculati.
Veel geschreeuw en weinig wol.
Un tikisucu den un tanki awa.
Een kleine druppel op een hete plaat.
Tristeza di un, ta alegria di otro.
De ene zijn dood is de andere zijn brood.
Ora awa pasa harinja.
Als puntje bij paaltje komt.
Mihó no purba habri wowo di un ciego.
(of si cha Tiger ta na soño, lage drumi.(P. Lauffer.)
Geen slapende houden wakker maken.
Amigo malu ta fruta putri.

Wie met pek omgaat wordt ermee besmet.
- No saka difunto ariba tera
Geen oude koeienuit de sloot halen.
- Keda na al8i palu.
Op hete kolen zitten.
- Bai ku tur malu (esey ta wordu bisa ora glas kibra)
Scherven brengen geluk.
- Pasobra ku e ta ladron e kier sa ku tur hende ta meskos kuné.
Zoals de waard is vertrouwt hij zijn gasten.
- Union ta hasi forsa.
Eendracht maakt macht.
- Tanto kabes i tur kier ta hues.
Zoveel hoofden, zoveel zinnen.
- No mira splenter den wowo di otro, mientras tin un balki den esun dibo.
De pot verwijt de ketel dat ie zwart is.
- Sali foi den planchi , kai den kandela.
Van de drup in de regen vallen.
- Mientras hero ta kayente, probecha strika.
Men moet het ijzer smeden, wanneer het heet is.
- Un man ta laba otro y nan ta dos ta labA cara.
Wees parraat.
- Aunke un makako bisti seda makako e ta kedea.
Al draagt een aap een gouden ring het is en blijft een lelijk ding.
- No duna jiu nob nomber prome ku e nace.
Juicht ni t te vroeg.
- Cada sapatu tin su pia.
Iedere schoen heeft zijn voet.
- Solo ku sali tempran, lo drenta tempran.
Vogeltjes die vroeg zingen zijn voor de poes.
-Un ta laba, otro ta garga fama.
Met andermans veren pronken.

Uitdrukkingen.

De mensen gebruikten vroeger veel uitdrukkingen, die wij tegenwoordig weinig gebruiken.
Deze uitdrukkingen zijn in het nederlands letterlijk vertaald. Terwijl deze uitdrukkingen in het papiaments helemaal niet dezelfde betekenis hebben als in het nederlands.
- Shon jet ta pan di dios.
Tante jet is een brood van God.
- Su prima ta un pali galiña.
Haar nicht is een boom van een kip.
- El a bula pipa.
Ik heb geen manieren om de pijp te springen.
- Un tin awa pa laba.
D'r is geen water om te wassen.

Bo por bula ariba kai abao.
Jij kan hoog springen en laag vallen.
Bo a dal bo dede.
Je hebt je vinger geslagen.
Keda ku nanshi largu.
Je bent lange neus gebleven.
Bai gaña pushi.
Ga de poes jokken.
Tira un kabes.
Ik ga een hoofd schieten.
Bati bleki.
Zij houdt van blikken slaan.
Pa korta maishi.
Ben ik op tijd om mais te knippen.
E ta corta orea di su kasá ku un homber.
Zij snijdt het oor van haar man met een man.
M'a baliabo.
Ik heb jou gedanst.
Su liña a bruha.
Zijn lijn is in de war geraakt.
E fli aki n'ta subi.
Deze vlieg klimt niet
E tin mi na kurason y mi n'por ku e kos ei.
Zij heeft me op de borst en ik kan niet met dat ding.
Mi tin miedo di ratón di anochi.
Ik ben bang van nachtmuis.
Mi auto a daña na caminda.
Mijn auto is op de weg bedorven.
Pushi chikito por nister,
Kleine poesjes kunnen niezen.
Mi'n perde pa gana.
Ik heb niet verloren om te winnen.
M'a koi su barika.
Ik heb zijn buik genomen.
Warda bo curpa.
Wacht je lichaam
Bo a cai awa.
Je bent blauw water vangen.
Mi ta konta ku bo awe nochi.
Ik tel op jou vanavond.
Awe nan a dalmi un kara abao.
Vandaag hebben ze mij een gezicht beneden geslagen.

Ma papia ku ne, pero e no ta hiba ni trese.
Ik sprak met haar, maar zij brengt niet weg en neemt ook niet mee.
Bo ta gusta pega kabritu.
Je houdt van geiten plakken.
Salta kacho salta su rabo.
Springt de hond springt zijn staart.
Awe mi bàsiña a saka su cara.
Vandaag heeft mijn buurman zijn gezicht uitgetrokken.
Mi wowo ta kore awa.
No :ai mucho largo.
(Bij het afscheid nemen - Ga niet te ver).
Bo ta papia kos sin pia ni kabes.
Jij spreekt dingen zonder voet zonder hoofd.
B'a bolbe dal den bashi.
Je hebt weer in niets gegooid.
Su kabes a toka.
Zijn hoofd heeft gespeeld.
Laga nos bringa baka.
Laten we koe spelen.
Hinka dede den wowo di Dios.
Hij steekt zijn vinger in de oog van God.

Brief:
Wij weten niet wat voor soort verhalen de mensen elkaar vroeger vertelden.
Wel schreven de mensen elkaar brieven.
Het systeem van brieven schrijven, was eigenlijk het opschrijven van onbenullige dingen.
De mensen schreven elkaar bijv. over de hele familie thuis, dus over vader, moeder, broertjes en zusjes. Dam vertelden ze over de kat, de kippen, de ezel, de vruchtenbomen en ook over de buren die naast hen wonen en tegenover hen wonen.
Als ze de brief eindigt dan schrijft ze, de groeten van vader, moeder, Buchi (grote broer), Chichi (grote zus), tante, oom en de kinderen van de oom en tante ook.
Voorbeeld van een brief:

Mi apresiable kómpér:

Despues di mi saludo kordial di Mama, Papa y di Kornes i tur e yunan mi ta spera ku na yegada di es carta aki lo enkontra Kompér ta gosa di un perfekto salud ma-

nera ta deseo di mi propio kurason.

Nos tur di kas ta bon D.G. E pushi si ta kabisha poco, por ta ku ta djaka el a kome.

No korda nos, nos ta bon, b'a tende! E kabritonan tambe ta bon. Ayera atardi e kabritonchi a kibra trankera i a bai kome tur e rank'i patianan den kurá di Buchi Berná.

Esei si ta un kabritonchi mal kriá manera su so, e tin orea grandi pero e no kier tende.

Buchi Berná mes n'keda contento, dia komper mes bolbe, lo por tende mas kuenta.

E galiñanan si ta bon, esun gargant'i oro a stop di pone ayera m'a kologé cabes abao, kisas esei por yuda. Warawara a bai ku un puitu di e galiña léket'e, pero ta su mes falta e n'kie a keda serka su mama.

E tamareinan a hecha, dia kompér bini laga nos sa.

Masha kumindamento di e bisiñanan di pabou 'i kas, i tambe di esunan di pariba.

No lubida dia komper bini trese un ko'i bon pa mi.

Kumindamento di Ram na, Peyansa, Chi Mina, Truchi, enfin.

Promé ku mi lubidá, parse ku Ramona ta bai kasa, e yonkuman no ta duna or'i porta.

Papachi a kuminsa buska poko buriku kaba pa sirbi breit, Chinchirinchi di nos tambe ta den tou.

Pa Toni ya ta kla pa rek su piesanan riba su fió. Kórda bin pa fiesta, tin chukula'i pinda.

Sin mas pa awor, risibi masha kumindamento di mi, Mama, Papa, Buchi, Chichi, tantan, Momon, Bubu, Bibi, Bébé i Bobo.

Te otro biaha
kompér su komér stimá

Tintina.

Dia Kompér ta bini trese poko papél'i koló pa nos kórta stroistru.

Kleding.

Vroeger, zoals bekend is, had men allerlei soorten namen voor verschillende kledingstukken. Zo hebben we ook verschillende namen, bijv. de bell-bottons, de heupbroek, de body-shirt enz. De man droeg vroeger de zg. "totenens" de gewone broek. De broek heet geen "totenens", maar de stof waarvan die gemaakt werd. Het is een verbastering van het Spaans: "todo tenenos." Vroeger waren de totonens zo wijd dat er wel twee personen in konden. Die broek kon gemaakt worden van o.a. "driel"; een lap stof voor een broek, voornamelijk wit. Onder een broek dragen we een onderbroek, de "jockey". Vroeger heette dat de "lencillo" of de "carsoncillo." Deze laatste naam wordt nog steeds gebruikt. Natuurlijk hadden ze ook hemden nodig. Zo'n naam werd aangeduid met "cashaca" of dobbelstenchi". Een cashaca was meer een soort toog, die de mannen droegen, meestal jonge mensen, om ermee te gaan werken. Dus een stuk goed om het hele lichaam te bedekken. Hierbij gebruikte men geen broek. Het was veel eenvoudiger dan een toog van b.v. een broeder. Voor een feest hadden ze een pak nodig, waarvoor ze verschillende lappen, stof hadden, b.v. de "cashiniri". Dus een pak werd vroeger gemaakt van de "cashiniri". Vroeger had men bijna alleen witte pakken, dus broek en jas. Men trouwde in een witte pak en droeg een wit pak, de gelegenheidskleding gedurende het grootste deel van z'n leven. Men had echter ook de "blublek" of "blauw marino" dus blauw zwart. Men ging ook nergens blootsvoets naartoe, maar men had de z.g. "media broka" en de "botín", de iets hogere schoen, iets hoger dan de enkel. Ook had men de "pargati" die uit Venezuela kwam; de zool was van leer en de rest van een dikke lap stof. De "pargati" wordt nog steeds gebruikt. De "cutisa" had men om te werken. De zool was van koeiehuid en de rest b.v. van huid van een schaap. De"cutisa" was erg stevig. Men ging bijna nooit blootshoofts uit; als hoed gebruikte men de "castool", een hoge hoed, meer voor belangrijke aangelegenheden wordt hier niet veel meer gebruikt. De "sincuri" was een platte hoed, die hier nog steeds gebruikt wordt. Als werkbroek gebruikte men vooral de "carson di kaki" een bruingele broek die ook steeds gezien wordt. Het leven hier bestond vooral uit visserij, die toch nog schaars was. Daarvoor had men de "muchila", een tas, gemaakt van zeil die over de schouder wordt gedragen, en waarin men vis doet. Hiermede ging men op stap om z'n kost te winnen. De "muchila" is iets anders dan de "paniwela". Bij een "paniwela" plaats men twee stokken in de lengte en een paar in de breedte, waarop de "vracht" wordt gedragen door 2 of 4 mannen. Gaat men zeer slordig gekleed, dat zegt men dat een bepaald persoon gekleed gaat als een "siwadera". Een "siwadera" is eigenlijk een bedekking geplaatst op de rug van een ezel waarop men ging zitten. "Siwadera" werd gevlochten van de bast van een bacobaplant. "Siwadera" is dus bepaald geen compliment. Langzaam zien we de oude kledingstukken verdwijnen, waarvoor wij, iets moderner in de plaats zetten.

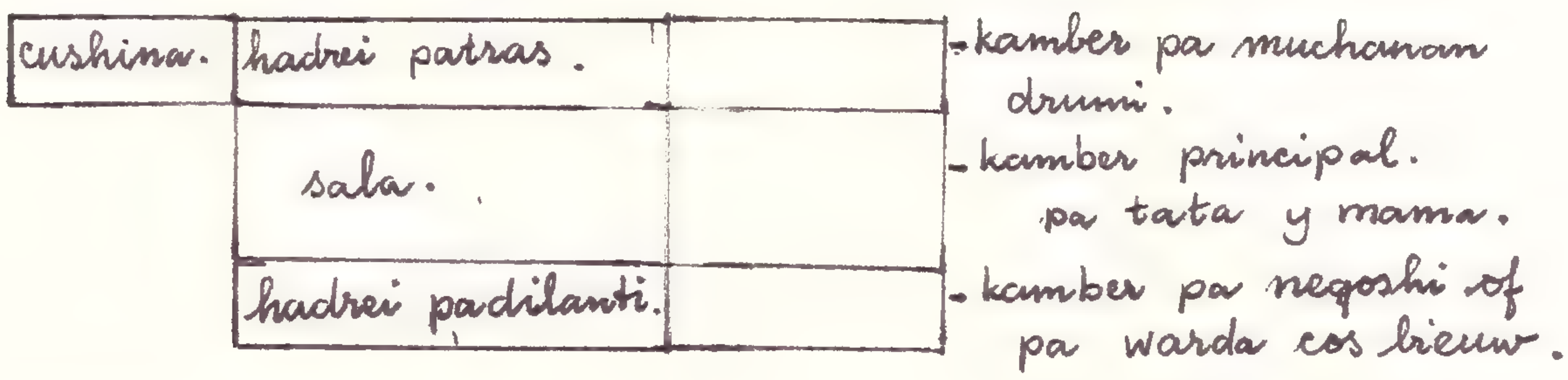
Vrouwelijke kleding; s.is blanco; stof voor de bruidsjurk. mitacion blanca; witte lap voor een jurk. satinet; stof voor een jurk, verschillende kleuren. Danás; Ginga; stof voor een jurk, allerlei kleuren. grani oro; witte stof. Abrigo; sluier, met 3 kanten.

Huiselijke Folklore:

a. folklore van bouwwerken. (fundreingsritten)

Ora ela ku un fundeshi nan ta mata un gay y laga su sanger basha den fundeshi Yegando na e span di cas, nan ta hisa bandera y dal un bitter.

b. De woning, bijgebouwen en inhoud:

cushina, tin ora pega cu cas.

tin ora aparta for di cas.

Men laat alleen voorname mensen in de huiskamer (sala) komen, b.v. de pastoor. Goede buren mogen het huis binnengaan via de deur van hadrei patras. De huisgenoten zijn dan in hun dagelijkse kleren en ontvangen zo ook de buren. In de buurt van het huis ligt de "magashina". Dat is ook van torto gemaakt. Het wordt gebruikt om de mais te bewaren. Later wordt de mais in tonnen bewaard.

Inhoud: Gebruiksvoorwerpen.

In de huiskamer:

tafel in de hoek van de huiskamer.

veel rekken, hierop stonden vazen met bloemen, glazen pronkstukken en beelden.

stoelen gemaakt van cactushout.

In de hadrei:

Bank, geplaatst tegen de muur. 's Nachts dient het als bed.

In de slaapkamer:

Bed van planken zonder matras.

hamaca (hangmat).

baúl, koffer om kleren en belangrijke papieren te bewaren.

kapstok om kleren en hoeden aan te hangen.

In de keuken

Tinashi, purrún, labishan, piedra di mula cu manga.

Lele, pali funchi, gobi, coco, halve calbas, casuela,

Lepela van cactushout, chikote,

Confor, drie stenen en een ijzeren pot.

Voeding:

Opbrengst van de kunuku, b.v. boonchi berde en midden in het jaar boonchi seko met gezouten spek van de varkens van Aruba.

Er zijn verschillende soorten bonen.

Geitenvlees en schapevlees.

Vis.

Verschillende soorten groenten.

Fransisco Angela; 63 jaar.

1. E cosnan tipico di e pais. Por ejemplo e cojunto folklorico di Tito Croes.
2. Si.
3. Tumba; ta parce ku e ta caba. Pasobra e muchana di awor no ta balié mas. E ta musica bajo.
Caha di orgel; e ta tambe ta cabando. E fabrica na Italia a sera.
Deramento di gay; e tambe ta cabando pasobra masha poco hende ta hacíe. Awendia ta Tito Croes so ta hacié. Aki 20 aña tur cos bieuw ta caba.
Curiosonan: Nan no ta e ba nunca. Na paísnan manera Venezuela ta cantidad tin Hopi dokter ta siña cos serka nan.
Hacidóo di bruha; Nan no ta caba nunca. Na Inglaterra tin mas o menos 7.000 Na Afrika i Italia tambe tin hopi.
Spiritu i voorbode; mi ta kere den spiritu i voorbode. Tur dos ta mesun cos ma llega di sinti i weitá hopi. Si bo no ta kere bay drumi anochi den Lucky Strike bar na Oranjestad. Ma weita e spiritu di "plas di Savanet"dos biaha.
Chaperonne; 50% no ta bon, e chapperonne mes ta buska un gay tambe.
4. Bida di Awendia ta artificial. Promer ta mas miho, mas decente i mas ku poder di dios. Nos tabata kere mas den Dios cu awendia. E muchanan di awendia ni misa nan no ta bai.
5. Si. Ora di picnic, cana lomba sunu. Come cu man ta estilo mas biew cu tin na mundo . Si bo come cu man na un mesa cu hopi hende bo mester pidi despensa.

Clara Laclé: 59 jaar.

1. Si, musica ku tambor y f'o y wiri. Por ejemplo conjunto di Sixto Croes.
2. Sigur ku si, mara nan por toca awe nochi mes pa mi haja baila.
3. Tumba; e no por caba, mira tumba contest. Tur aña tin mas participante.
caha di orgel; E no ta caba nunca. Na boneiro ta caha di orgel ta manda awor.
deramento di gay; ainda nan ta dera gay tur aña. Mi no ta kere ku e lo caba.
curiosona; awendia no tin mas. Unico ta Mamona.
Hacidó di bruha: tin si pero bo no sa ta ken nan ta. Tin biaha tin ta bini for di Haïti of Santo Domingo.
Spiritu i voorbode: mi no a weita mi no kier weita tampoco. Promer ku bo muri bo spiritu ta bishita hende.
Chaperonne: e mucha muher no mag sali sin ca chaperonne.
4. Antes ta un scarsedad so tabata tin esey ta placa. Pero tabata tin tur otro cos. Awa tabata jobe hopi i tabata tin cuminda na cantidad. Mara e tempo nan ey por bolbe, un salario haltu e tempo nan ey tabata cincu ria (75 cent)
5. Tur e hende bieuwnan a muri.
6. Tur cos a bai fe moda. Awendia bo no ta cushina cu palu mas, awendia bo no ta strika ku hero mas.

Muziek van vroeger.

Zang: Vroeger werden op de Antillen, vooral op Curaçao, voor elk feest een zanger en enkele muzikanten uitgenodigd. Die waren er toen in grote getallen. De liederen die men zong waren niet gecomponeerd en geoefend. Men zong liedjes wanneer er een bepaalde stemming was; dit hing ook af van de plaats waar men zich bevond en ook van welk feest er gevierd werd.
De tekst en muziek werden op dat moment geimproviseerd en gefantaseerd, maar deze waren wel gericht op wat er bij die aangelegenheid gevierd werd en van welke stemming er heerste.
De volksliedjes vormden nooit een afgerond geheel, het aantal coupletten was willekeurig. Een schema vinden we wel in de liedjes, maar deze konden van persoon tot persoon verschillen. Om een lied te beginnen had een zanger een zanger een aanloop nodig. Het hoofdschema dat meestal de eerste regel vormde, werd enige malen herhaald zodat het er goed in kwam te zitten. Deze inleiding wordt genoemd: porta di canto. Soms zong men eerst een bekend lied om in de stemming te raken. De Antillen bezitten een ruime liederenschat. De meesten werden gezongen tijdens het het verrichten van arbeid.
Zo vinden we er zaterdagsliedjes. Op zaterdagen ging men in een vrolijke bui aan het werk omdat men op die dag uitbetaald werd. Het werk ging dus gepaard met zang. Deze werkliedjes danken hun charme vooral aan het ritme en melodie. De inhoud ervan was mager en de woorden of zinnen waren niet of nauwelijks meer verstaanbaar.
Tijdens het roeien en vissen zong men roeiliedjes. De vissres voelden hierdoor het zware roeiwerk niet zo erg. Ook waren er wiegeliedjes, de melodie en woorden waren niet altijd even zacht en zoet. Vaak hielden de liederen een bedreiging in b.v. het bekende liedje: Lamberto shon Rica Tutuchichi.
De steekliedjes, deze handelden over een bepaalde gebeurtenis die zich had afgespeeld gedurende het jaar, vielen ook erg in de smaak. Ze werden op ouderjaarsavond gezongen.
Een lied kon vroeger ook dienen als krant. Bij een bepaald incident bijv. wanneer er mensen verdronken waren, had men een liedje, waardoor iedereen op het eiland binnen een paar dagen te weten kwam wat er gebeurd was.
Op tambufeesten zong men vaak liefdesliederen. Een van de bekendste is getiteld: " Dalia mi dalia." Dalia betekent nl. geliefde.
" Carpinte ta mas ku rey " was een keukenliedje die gezongen werd bij het maken van mais, een soort arbeid. Het gaat over de timmerman waarvan gezegd wordt, dat hij de enige is die boven de koning staat, omdat hij diens doodkist moet timmeren. Dit liedje wordt nog vaak gezongen.
Het Antiliaanse liedrepertoire telt meer dan duizend liedjes; uit deze liedjes kan men zien wat er vroeger onder het volk leefde. Jammer genoeg vergaten de vele zangers hun eigen zang. Dit kwam omdat de mechanisatie met zich meebracht dat er meer geperfectioneerd muziek en zang geleverd werd. De zangers gingen zich voor hun eigen stem schamen bij het horen van

grammofoonplaten en radio. Zo ging ook een grote schat van Antilliaans cultuur verloren en ook omdat ze niet genoteerd werden en mede omdat ze niet meer mondeling overgeleverd werden.

Typisch Antilliaanse instrumenten.

We hebben op de Antillen enkele instrumenten die we als typisch Antilliaanse instrumenten kunnen beschouwen. Hoewel enkele van deze instrumenten nog heel weinig gebruikt worden, toch vinden we er vele bij de oude muzikanten. Een paar andere hebben zich niet kunnen handhaven. Welke zijn nu onze typische instrumenten ?

- De agan of gan. Dit instument werd gebruikt tijdens een tambudans of oogstfeest. Tegenwoordig ziet men het zeer zlden; men twijfelt er echter aan of het eens helemaal zal uitsterven.

Een agan bestaat uit een omgebogen afgekeurde ploeg. Om de pols van de arm waarop het instrument rust, is er een ijzeren ring, de barbá, geschoven. De bespeler slaat met een ijzeren staaf op de agen, die dan weer terugslaat op de ijzeren band. Men krijgt dan een hard en doordringbaar geluid. Tijdens oogstfeesten bespeelde men zo'n agan onder de naam heroe. Heroe betekent in het papiamento, ijzer, de agen was van ijzer gemaakt. Bij zo'n oogstfeest maakte men ook gebruik van de " cacho ku heroe." Cacho is ook de naam voor koehoorn.

- Cacho di supla: De cacho di supla diende als muziek- en seininstrument. Het bestond uit een koehoorn waarvan ongeveer op tien centimeter van de punt een gat is geboord. Het is juist de kunst om de grootte van dit gat te bepalen. Terwijl de bespeler nu door de opening aan de bovenkant met korte stoten blaast beweegt hij de vingers in het gat, waardoor deze min of meer afgesloten wordt. Het geluid dat ontstaat verandert dan steeds van toon.

- Bamba:

Dit instrument is uitsluitend op Bonaire te vinden. Het bestaat uit twee vrij dikke bamboestammen waarvan de geledingen zijn doorgestoken, behalve de onderste. Deze stokken, die van verschillende grootte zijn, worden dan op een lemen vloer gestampt. Ze laten een bastoon horen en daar had men noodzakelijk een lemen vloer voor nodig. Men begeleidde met de bamba eindeloze eentonige liedjes ter ere van bepaalde heiligen.

- Matrimoniaal:

Ook de matrimoniaal is een instrument dat niet meer gebruikt wordt. Het was een begeleidingsinstrument dat bestond uit een plankje van ongeveer een halve meter lang en 5cm dik. In het plankje werden op geregelde afstand twee of drie blikken dekseltjes op elkaar vastgespijkerd. De dekseltjes zaten wat los en rinkelden . De bespeler hield de uiteinden vast en door de matrimoniaal afwisselend op knie of dij te slaan, ontstond er een mooi ritmisch geluid.

- Chapi:

Een andere ritmisch instrument, dat zeer primitief is ontwikkeld, is de chapi. De chapi bestaat uit een tuinschoffel, die meestal niet meer in gebruik is. Men houdt het zodanig dat het geluid vrij zijn weg kan vinden en de klank niet gedempt wordt. De vingers waarop het instrument rust, worden daarvoor krom gehouden. De duim steekt men en het gat waar gewoonlijk het handvat zit.Door met een ijzeren staaf op de schoffel te slaan krijgt men een felle, heldere toon. De chapi was bij sommige feesten een onmisbaar instrument.

-Marimba:

De marimba is een kistje, gemaakt van hout, waar middenin op de voorkant een gat is. Voor dit gat worden vier of vijf repen plat ijzer, van verschillende lengte, vastgeschroefd. Men krijgt daardoor verschillende lage tonen.
Hoe wordt het nu bespeeld? De muzikant gaat op de kist zitten en met de ene hand bespeelt hij de ijzeren plaatjes door met de vingers eroverheen te strijken. Met de andere hand wordt op de zijkant van de kist geklopt om maat en ritme aan te geven. De marimba fungeert als basinstrument.

- Tambú:

De tambu en de tambu-muziek hebben een zeer duidelijk Afrikaans karakter. De tambu bestond uit een houten vaatje waarvoor één kant een geitevel is gespannen. De tamburero of tocado di tambu, zo werd de bespeler genoemd, trommelt in verschillende variaties met zijn vingers op het gespannen vel.

- De tambú grandi:

Een ander trom met een donkere toon is de tambu grandi. Dit is een grotere die aan beide kanten met een schapevel is bespannen. Het vel kan men door de dubbelekoorden, die over de breedte van de rand lopen, losser of strakker spannen. Dit geschiedt door een houten klos op en neer over de koorden te bewegen. De tambu grandi wordt met stokjes bespeeld.

- Bastél en bestel:

Waarschijnlijk is dit instrument ontstaan toen men verboden werd op de tambu te spelen. Het wordt op het ogenblik maar heel zelden gebruikt.
De bastél bestaat uit een gekweekte kalbas, zo groot als een mensenhoofd. Deze worden dan omgekeerd in een teil met water gedaan. Bij het spelen tokkelt men met de hand op deze kalbassen.

- Benta en Pecho di Calumba:

De benta is een instrument dat zich niet heeft kunnen handhaven. Het is gemaakt van een karawara-tak, die boven het vuur getogen wordt en dan bespannen is met een verse cocosvezel. Deze vezel dient als snaar van het instrument. De snaar wordt vrij tussen de lippen gehouden voor de geopende mond. Door de mondholte te vergroten of te verkleinen verscherpt of maakt men de klank doffer. De mondholte diende dus als klankkast. Door met een dunne tak van een kalabasboom of met de handvat van een lepel op de snaar, dicht bij de lippen te slaan, krijgt men een hoog zwevend geluid. Deze toon wordt tijdens de bespeling geregeld door het onderste uiteinde van de snaar met een mes of stuk

ijzer telkens in te drukken.
Bij de pechu di calumba doet men ijzerdraad dienst als snaar.

- BLAASINSTRUMENTEN.

- Bécu:
Een blaasinstrument, dat nog steeds gemaakt wordt, is de bécu. Het is gemaakt van een fors stuk maisstengel of suikerriet waarvoor de geledingen zijn doorgestoken en het binnenste is schoongeschrapt. Ongeveer in het midden is er een smalle u-vormige insnijding, waarin geblazen wordt. Aan elk eind vindt men een gaatje waar men de toon van de fluit kan regelen. Het lijkt op één dwarsfluit. Vaak doet men aan het eind een calbas met gaatjes.

- Carcó:
Dit is een schelp waarvan de punt afgekapt is. Door de opening dat onstaan is, wordt er geblazen. Het brengt een monotoon en doordringend geluid voort. Men kan het vooral bij de oogstfeesten van Bonaire beluisteren.

RASPINSTRUMENTEN.

- De raspa:
De raspa is een koehoorn waarover de breedte gleuven zijn aangebracht. Men strijkt nu met een staafje over de inkervingen, waardoor een schrapend geluid ontstaat.

- De wiri:
Dit instrument is op onze eilanden een van de meest gebruikte. Vooral bij de begeleiding van de chai-orgel. Het bestaat uit een stuk ijzer dat aan de bovenkant wat rond is en van onderen open is gehouden. Over de breedte heen van de bovenkant heeft men inkervingen aangebracht. Als je nu met een ijzeren staafje over deze kerven strijkt krijg je een snerpend geluid. Met de hand, waarmee je de wiri houd kun je het geluid regelen.

- Guiro:
Het is gemaakt van een lange,droge holle cactusvijg, waaraan de bovenzijde kervingen zijn aangebracht. Er komt een gat aan de onderkant, waarin men de duim steekt om het instrument vast te houden. Bij het bespelen van de guiro strijkt men met een stuk dun ijzer of stuk dun hout over deze inkervingen. Stijkt men met een stuk ijzer dan krijgt men krachtig fluitend geluid. Maakt men gebruik van een stuk hout dan laat het instrument eenzacht ritmisch geluid horen.

Feest- en dansmuziek.

- Tambu-dans:

Tambu-feesten worden nu nog steeds rond de kerstdagen gehouden. Ze bestaan uit ritmische dansen, waarbij allerlei heupbewegingen gemaakt worden. De cantado di tambu improviseert ter plaatse de inhoud van de liedjes, waarvan het refrein door de andere aanwezigen wordt herhaald. Bij zo'n tambufeest worden gebeurtenissen die zich in het afgelopen jaar hebben afgespeeld op satirische wijze weergegeven. Stekelige opmerkingen over de gemeenschap of over bepaalde personen waren onmisbaar. Deze zangen hadden eenzelfde melodie waarbij het ritmisch element, de tambu, verder nog begeleid wordt door de chapi en de agan. De tambufeest wordt op oudejaarsavond gehouden.

- Het oogstfeest:

De oogstfeestmuziek noemt men de seoe. Het is niet alleen op de Antillen te vinden, maar ook op Haiti, Suriname, Cuba en Trinidad. Het is een Afrikaans cultuurmuziek. Op Bonaire noemt men dit feest de sinadan.De simadan begint op het veld. Ver van elkaar vormen zich 2 stoeten, waarbij de vrouwen grote manden op hun hoofd dragen en de mannen bundels garven vervoeren, waarboven een dikke maisstengel uitsteekt. Aan deze stengel wappert nu een vlag. De stoet zet zich in beweging, op weg naar de schuur, de magazina. Aan het hoofd van de stoet loopt behalve de andere muzikanten ook de tocado di cachu. De aanvoerder begint de bewegingen van een dolle stier na te bootsen en zingt telkens de strofen van het gezang. Deze worden door de anderen herhaald, afgewisseld door het klagen van de kochoorn. Dit klagen van de hoorn moet het geloei van de stier voorstellen. De woorden van het lied zijn voor de meesten niet verstaanbaar en worden daardoor fonetisch herhaald. Wanneer de twee groepenelkaar genaderd zijn, beginnen de twee hoofdfiguren elkaar te lijf te gaan met als twee stieren die elkaar te lijf gaan. Tenslotte wint de oudere stier het van de jongere. Daarna volgt er een tweede gevecht, waarbij de oude stier met veel moeite van de jong wint. Als ze dichtbij de voorraadschuur zijn gekomen volgt er weer een gevecht, die zeer sterk is geworden door de jonge stier die nu sterk is geworden door het eten van veel mais. De jonge stier wint. Men zou dit moeten symboliseren als : de oude moet plaats maken voor nieuwe.

- Muziek di Zumbi:

De zumbi is de geestes-muziek. Zumbi is de naam voor spook en andere trascendentale wezens. Muzik di zumbi is ontstaan doordat men 's avonds, wanneer men door de plantages liep, het piepgeluid der krekels en andere ongedierte kon horen, als men op het geluid afging hield het geluid op en was de maker ervan niet te vinden. Men meende vroeger dat het geesten waren die vanuit het struikgewas de mensen bespiedden. Het waren de eerste plantagebewoners, die de muzik di zumbi schiepen, maar men weet echter niet of het bedoeld was ter nabootsing van de geluiden.of om de bosgeesten te verjagen. Het orkest van muzik di zumbi bestond uit: tambu grandi, triangel en fluit.

- <u>Cahi orgel</u>:

De cah'i orgel is uit Italiëgeimporteerd. Het is een soort draai-orgel, die hier op de Antillen zeer populair is. Als picknicks en bij trouwpartijen krijgt men vaak cah'i orgel muziek te horen.

Hoe functioneert zo'n caha?

Langs een verticale, besnaarde klankkast, die op een piano lijkt, wordt door middel van een slinger een houten cilinder gedraaid, waarin spijkertjes zijn geslagen die via een slagmechanisme, op het juiste moment, de gewenste snaren moet treffen. Het bespijkeren van de cilinder vereist vakkunst. Er zijn op de Antillen maar weinige mensen die het doen. Op Aruba worden ze bespijkerd door Rufo Wever en Alfonso Bockhoudt.

De cah'i orgel wordt in de vorm van een geraamte ingevoerd, en door Alfonso Bockhoudt in elkaar getimmerd. Er is maar één maar één die hier op Aruba gemaakt is. De cilinders van de Cah'i orgel worden verdeeld in: Enkel,
Dubbel.

Enkel heeft een eerste gedeelte en een tweede gedeelte.

Dubbel heeft een eerste gedeelte, die herhaald wordt en een tweede gedeelte en de herhaling hiervan. Dit hangt af van de lengte van het lied.

Elk cilinder, behalve die van de mini cah'i orgel, bevat 8 liedjes. De mini cah'i orgel bevat slechts 4. Eén van de mini cahi cahies hier op Aruba is de "mini mai".

Enkele bekande cahas hier op Aruba zijn: Flor di Mayo.
Gloria.
T'ani a trahabo.

Ofschoon Carnaval dit jaar voor de negentiende keer wordt gevierd, dateerde haar kleurrijke kroniek tot in de oorlogsjaren van 1949, toen Lago een goot aantal immigranten aanwierf voor haar projecten gedurende augustus en november van dat jaar. Deze immigranten hadden 's avonds veel vrije uren en ze kwamen van eilanden waar muziek een belangrijke rol speelde in hun dagelijks leven. Met kerstmis 1944 hadden zij hun eigen band opgericht, waarmee zij in de buurt van Lago Heights optreden. Een groot gedeelte van deze immigranten kwamen uit Trinidad, een plaats met een opmerkingswaardige carnavalsachtergronden. Ze verlangden vurig dat deze viering ook groeide op het eiland waar ze nu woonden en werkten.

Carnaval begon spontaan op Aruba. In 1945 op V.E. Day(Victory Europe Day) ging iedereen de straat op, als een uitbundige reactie op de overwinning. V.J.D.(Victory over Japan) volgde met een enorme viering en heel San Nicolas verenigde zich in een reusachtige optocht....... in feite was het hele eiland op straat. De Britse immigranten die altijd een excuus zochten om te spelen, deden ook mee. Wegens deze reputatie vroeg de Oranje Commitee in Oranjestad hen om een Carnavalsviering te organiseren op de kroningsdag van Koningin Juliana 31 augustus 1948. De band van Prins Ramus en zijn volgelingen traden op in de straten van Oranjestad. De steelband was groeiende, maar de kroning van Koningin Juliana werd verwelkomd met de hoorn.

Carnaval zonder muziek is geen Carnaval. Door de verscheidenheid van de bevolking op het eiland, wordt een grote variatie van muziekinstrumenten bespeeld. De tingilingi box, van Italiaanse oorsprong, werd door de Arubanen gedurende 90 jaren bespeeld en het is de oudste muziekinstrument van Aruba. Hoewel alles, dat geluid voortbrengt, bespeeld werd. In 1948 zag Aruba de eerste steelband maar het was een groep uit Trinidad, de Invaders. Ze gaven een concert in San Nicolas en keerden terug naar hun eiland.

In 1950 werd de eerste steelband van Aruba een feit met de "Shoe Shoe Baby and his Aruba all Stars". Het was een kleine enthousiaste groep. Ze hadden opwindende momenten uit hun vroegere dagen. De "shoe Shoe Babies" organiseerden een optocht zonder vergunning en de politie had een vrolijke vangst in de straten gedaan. Vele van de steelbands die volgden, hadden hun oorsprong in de Aruba All Stars.

Tegenwoordig kan het Arubaans Carnaval zich beroemen op meer dan dertig steelbands.

Iedereen wilde deelnemen aan de festiviteiten en Carnaval was groeiende in al haar pracht en praal. Club Antiliana sloot zich bij de Tivoli club aan en het was duidelijk dat Carnaval klaar was voor enig officiële samenwerking.

In 1954 werd de Centrale Carnaval Commitee Aruba(C.C.C.A.) gesticht, die in 1955 de eerste algemene carnaval organiseerden. Onder de eerste Commitee werd Capcis Lacle tot eerste Carnavalsprins uitgeroepen. De wedijver was een stimulans voor het Arubaans Carnaval. De Tivoli club en de Caribe